

Založenie Východoslovenskej galérie v Košiciach

Ján Kovačič

vol. 6, 2017, 2, pp. 78-95

Founding of the East Slovak Gallery in Košice

The East Slovak Gallery in Košice was founded in 1951 as the first regional gallery in Slovakia. The rich artistic past of Kosice and its cultural potential predetermined this town as the seat of the first regional gallery in Slovakia. Its genesis dates back to the second half of the 19th century, when the foundations of today's East Slovak Museum, a key partner in the building of the East Slovak Gallery, were laid. The aim of this paper is to provide a comprehensive image about the foundation of the East Slovak Gallery using acquired knowledge, archival sources and period contemporary press.

Key words: Josef Polák. Museum. Exhibiton. Eugen Sabol. Fine art. Gallery. Svojina.

História založenia Východoslovenskej galérie v Košiciach, ako najvýznamnejšej kultúrnej inštitúcie v galerijnej oblasti na východnom Slovensku, má svoj hlbší dejinný vývoj, ktorý istým spôsobom siaha až do druhej polovice 19. storočia. Na jej zrode sa totiž aktívne podieľalo Východoslovenské múzeum v Košiciach, ktorého počiatky spadajú do tohto obdobia. V roku 1872 vznikol z iniciatívy maliarskej rodiny Klimkovičovcov a jedného zo zakladateľov pamiatkovej starostlivosti v Uhorsku, Viktora Myszkovského, Hornouhorský muzeálny spolok v Košiciach. Jeho čestným členom bol do svojej smrti v roku 1888 Imrich Henszlmann, autor myšlienky založenia inštitúcie, ktorá by sa starala o záchranu pamiatok z Košíc a okolia. Vzhľadom na rozrastajúci sa počet zbierkových predmetov historickej a umeleckej hodnoty a kapacitne nevyhovujúce priestory, prešlo v roku 1899 toto spolkové múzeum pod správu mesta Košice ako Kassai múzeum, teda Košické múzeum. V roku 1901 bolo múzeum otvorené v novej budove navrhutej podľa plánov bratov Jakabovcov. Koncom prvého decénia 20. storočia oficiálne prijalo názov Felsőmagyarország Rákóczi múzeum/Hornouhorské Rákócziho múzeum (názov múzea bol zmenený v súvislosti s uložením pozostatkov Františka II. Rákócziho v Dóme sv. Alžbety v roku 1906, ako aj poverením múzea zbierať rákoczióvske pamiatky a relikvie) a prešlo pod štátnu správu. Ďalšie priestorové problémy boli riešené pridelením objektov Miklušovej väznice a Katovej bašty, ktoré v tom čase slúžili ako depozitáre.

Obr. 1: Východoslovenské múzeum, nedatované (Zdroj: Fond historickej a umeleckej fotografie Východoslovenského múzea v Košiciach).

Záver prvej svetovej vojny a zánik Rakúsko-Uhorska však doľahol aj na Hornouhorské Rákocziho múzeum. Vtedajší riaditeľ múzea Elemír Kőszeghy-Winkler totiž na sklonku roka 1918 odišiel do Budapešti s najcennejšími zbierkami. Vtedy sa na scéne objavil český právnik židovského pôvodu JUDr. Josef Polák (3. 2. 1886 Praha – 18. 1. 1945 Osvienčim). Tento človek zohral v kultúrnych dejinách medzivojnových Košíc najvýznamnejšiu úlohu. Na východ Slovenska sa dostal ako dôstojník československého vojska a 7. marca 1919 sa ujal funkcie správcu bývalého Hornouhorského Rákocziho múzea, ktoré bolo premenované na Štátne Východoslovenské múzeum.¹ Dr. Polák bol od Ministerstva osvety poverený ochranou umeleckých pamiatok na celom území východného Slovenska.² Po Polákovom príchode do Košíc prevzal správu múzea po administratívnej stránke Vládny komisariát pre zachovanie umeleckých pamiatok na Slovensku so sídlom v Bratislave. Pre nespokojnosť s vyššie zmieneným Vládnym komisariátom však na jar 1921 prevzalo múzeum do svojej správy Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe (MŠANO) a oficiálne ho premenovalo na Východoslovenské múzeum v Košiciach. VSM sa tak stalo prvým a na dlhú dobu aj jediným štátnym múzeom

1 DUCHOŇ, Jozef. *Východoslovenské múzeum v Košiciach: Sprievodca jubilejnou výstavou a dejinami múzea*. Košice: Východoslovenské múzeum, 2002, s. 29.

2 Riaditeľ Východoslovenského múzea... In: *Slovenský východ*, 1919 (24. 7.), č. 126, s. 2.

v Československej republike (ČSR).³ Počas trvania prvej ČSR, teda v dobe, keď v meste chýbali vysokoškolské či vedeckovýskumné inštitúcie, zastávalo najvýznamnejšie miesto práve Východoslovenské múzeum (VSM). Pod Polákovým vedením múzeum vykonávalo bohatú škálu kultúrnych činností a v rokoch 1919 – 1938 plnilo múzeum úlohu úradu pamiatkovej starostlivosti, múzea, miesta verejných prednášok o umení, galérie, aukčnej siene, výtvarnej školy, verejnej knižnice atď.⁴ Polákovou doménou sa stala výstavná činnosť múzea, čo sa odzrkadlilo aj na počte výstav vo VSM, ktorých počas celého medzivojnového obdobia usporiadal 216.⁵

Obr. 2: Dr. Josef Polák, nedatované (Zdroj: Fond historickej a umeleckej fotografie Východoslovenského múzea v Košiciach).

Obr. 3: Elemér Halász-Hradil: Vestibul košického múzea, 1920 (Zdroj: Zbierkový fond Východoslovenskej galérie v Košiciach).

Nakoľko väčšina výstav vo VSM prezentovala aktuálne umelecké tendencie a bola predajná (zisk z predaja predstavoval pre samotných umelcov často jediný príjem), z mnohých týchto výstav VSM získalo umelecké diela. Niektoré darom a iné kúpilo na Polákov návrh samotné MŠANO v Prahe buď pre seba, alebo pre VSM. Samotný J. Polák sa snažil umelcom všemožne pomáhať, napr. sprostredkovaním rôznych objednávok na vytvorenie diela, skupovaním ich diel do fondu VSM či posúvaním ich umeleckých diel, resp. výstav ďalším inštitúciám (Magistrát mesta Košice, MŠANO v Prahe, atď.) príp. významným a vplyvným osobám zo svojho okolia. Taktiež sa snažil sprostredkovať umelecké výstavy aj do kúpeľných miest, kde bola väčšia šanca na predaj umeleckých

3 VESELSKÁ, Magda. *Muž, který si nedal pokoj: Příběh Josefa Poláka (1886 – 1945)*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 26-28.

4 ROUSOVÁ, Hana. *František Foltýn 1891 – 1976: Košice – Paříž – Brno*. Praha: Arbor vitae, 2007, s. 17.

5 Posledná výstava z tohto obdobia, ktorej katalóg je vo VSM k dispozícii, má poradové číslo 215. Bližšie pozri: A „Szlovenszkói képzőművészet 1938“. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 1938, 16 s.

diel. Jedným z netradičných spôsobov, ktorými sa snažil získať peniaze a prípadné umelecké predmety pre VSM boli aukcie starožitností, ktoré vo VSM usporadúval od roku 1922. Tie mu pomohli získať prehľad o cenách umeleckých diel na trhu a ich predajom na aukciách tieto diela zostávali v rukách miestnej klientely, čím sa zároveň zabráňovalo ich vývozu.⁶

Výtvarný život v Košiciach sa v prvej polovici dvadsiatych rokov tešil patričnej priazni verejnosti, na základe čoho riaditeľ VSM vážne rozmýšľal nad výstavbou budovy určenej špeciálne na tieto účely. Neuplynulo veľa času, odkedy sa J. Polák usadil v Košiciach a už začal rozmýšľať o samostatnej Východoslovenskej galérii, ktorá by podávala umelecký obraz východného Slovenska vrátane jeho národnostných špecifik v historickom priereze. Systematicky sa preto snažil mapovať produkciu najmä východoslovenských výtvarníkov a získať prehľad o obsahu súkromných kolekcii. Množstvo umeleckých diel múzeum nadobudlo kvôli tomu, aby boli v budúcnosti zaradené práve do tejto galérie.⁷ Postupné sústreďovanie zbierky umeleckých diel vo VSM tak začalo hneď po Polákovom nástupe do VSM a už v roku 1920 kúpilo MŠANO štyri diela zosnulého významného košického autora Konštantína Kóváriho-Kačmarika pre pripravovanú Galériu moderného umenia v Košiciach.⁸ V septembri 1921 riaditeľ VSM žiadal Syndikát výtvarných umelcov v Prahe, aby pri zostavovaní memoranda vláde, pamätali aj na jeho požiadavku na výstavbu umeleckého domu v Košiciach. Výstavné sály VSM nemali z kapacitných dôvodov postačovať po tom, čo sa do VSM podľa Poláka mali vrátiť múzejné zbierky z Budapešti.⁹ Ak by sa výstavba zamýšľaného umeleckého domu v Košiciach nerealizovala, bola by celá práca, ktorú Polák vykonal, podľa neho zbytočná a všetko by upadlo naspäť do predchádzajúcich „*ospalých malomestských pomerov*“. Ako argumentoval, v tej dobe bola v Košiciach skupina výtvarníkov v počte najmenej 50 osôb a „*je již pro význam Košic, které musí se vytvoriti jako centrum kulturní naprostou nutnosti takovouto budovu postaviti*“.¹⁰ Bývalý dlhoročný pracovník a riaditeľ Krajskej galérie v Košiciach (dnešnej Východoslovenskej galérie) v 60-tych rokoch, Eugen Sabol, spomínal, že myšlienku založiť galériu spolkového charakteru prijali do plánu svojej činnosti v roku 1921 spolu s J. Polákom aj košickí maliari L. Čordák, E. Halász-Hradil, A. Jaszusch, G. Kieselbach a V. Sipos. Ich cieľom bolo založenie Združenia výtvarných umelcov v Košiciach, ktorého úlohou malo byť podľa jeho stanov aj zriadenie galérie. Žiadal, pre neschválenie stanov pripravovaného združenia z tohto úmyslu vzišlo.¹¹

V roku 1923 Dr. Polák opäť spomínal zriadenie galérie pre východné Slovensko v Košiciach. K tomuto cieľu sa mu dovtedy podarilo získať už 80 umeleckých obrazov.¹² Koncom roka 1927 sa Josef Polák snažil primäť MŠANO ku kúpe diel dvoch protagonistov okruhu tzv. košickej moderny, Konštantína Bauera a Bélu Nemessányiho/Kontulyho.¹³ K tejto transakcii nakoniec došlo a už začiatkom roku 1928 Polák MŠANO navrhoval, aby

6 Bližšie pozri: VESELSKÁ, Magda. *Muž, který si nedal pokoj: Příběh Josefa Poláka (1886 – 1945)*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 119 s.

7 VESELSKÁ, M. *Muž...*, s. 34.

8 Vasárnap is megtekinthető a Kőváry-kiállítás. In: *Kassai Munkás*, 1920 (7. 3.), č. 25, s. 2.

9 Žiadal, k realizácii vrátenia múzejných zbierok z Budapešti nedošlo.

10 Archív Východoslovenského múzea v Košiciach (ďalej Archív VSM), škatuľa (ďalej šk.) 44, číslo (ďalej č.) 302/921.

11 Štátny archív (ďalej ŠA) v Košiciach, fond (ďalej f.) Eugen Sabol – osobný fond, šk. 3, č. 31, s. 89.

12 Činnosť Východoslovenského múzea v Košiciach. In: *Slovenský východ*, 1923 (30. 12.), č. 297, s. 3.

13 Archív VSM, šk. 51, č. 752/927.

boli zakúpené obrazy ponechané v zbierkach VSM a „aby mohli býti umítněny v budoucí Východoslovenské galerii, kterou museum chce zaříditi“.¹⁴ Spomínanú Východoslovenskú galériu plánoval umiestniť v priestoroch Katovej bašty.¹⁵ V marci 1928 zase Polák v liste MŠANO opisoval ťažkú finančnú situáciu svojej inštitúcie a na základe toho žiadal navýšenie finančných prostriedkov, ktoré boli potrebné k normálnemu chodu VSM. V liste spomína aj „Popravčí baštu“, do ktorej mala byť umiestnená Východoslovenská galéria a na ktorej správu potreboval peniaze.¹⁶ K realizácii plánu vytvoriť pri VSM galériu sa múzeum priblížilo až na samom sklonku prvej ČSR, v roku 1938, po tom, čo Dr. J. Polák nechal zrekonštruovať Katovu baštu a upraviť ju na múzejnú galériu,¹⁷ no zahraničnopolitické okolnosti mu nedovolili dotiahnuť tento jeho dlhoročný plán do konca. Viedenská arbitráž, Polákov odchod do Prahy a osud Košíc v rokoch 1938 – 1945 boli faktory, ktoré načas pochovali plány na založenie prvej galerijnej inštitúcie na východnom Slovensku.

Po druhej svetovej vojne prevzal pod svoju kuratelú založenie Východoslovenskej galérie v Košiciach Východoslovenský kultúrny spolok Svojina (VKS Svojina) ako formálny nástupca Spolku východoslovenských akademikov (založený v roku 1922). Zakladajúce valné zhromaždenie Svojiny sa konalo dňa 18. novembra 1945 a jeho správcom sa stal historik Ondrej Rodmír Halaga, bývalý funkcionár zaniknutého Spolku východoslovenských akademikov. Predsedom bol Ing. Dr. Jozef Dirhan. Súčasťou Svojiny bol prírodovedný, právny, historický, literárno-lingvistický, informačný, zemeľský, obchodný, štatistický a sociálny odbor. Úlohou spolku bola starostlivosť o kultúrne a hospodárske povznesenie regiónu, výskum a propagácia východného Slovenska, morálna a hmotná podpora rodákov z východného Slovenska a nadväzovanie kontaktov s krajinami v cudzine a ich „podchytenie pre celonárodnú vec a ČSR“. Nakoľko mal spolok veľké ambície a jeho cieľom bolo vytvorenie košického vedeckého ústavu, začal v roku 1946 vydávať revue *Svojina* venovanú vedeckým, hospodárskym, sociálnym a umeleckým „záujmom“ východu ČSR. Pre nás je však podstatné, že v lete roku 1945 založil v Košiciach akademický maliar Július Nemčík Spolok východoslovenských umelcov. Na schôdzi výboru Svojiny 4. januára 1946 požiadal o zlúčenie jeho spolku so Svojinou, čím vznikol nový odbor, a to výtvarný.¹⁸ Podľa O. Halagu vznikol Spolok výtvarných umelcov pri VSK Svojina oficiálne 17. januára 1946.¹⁹ Predsedom tohto odboru, resp. spolku, bol J. Nemčík a tajomníkom Jozef Majkut.²⁰ Na druhej členskej výstave Spolku výtvarných umelcov Svojiny v Košiciach na prelome rokov 1946/1947 boli zastúpení umelci ako Milly, Nemčík, Tekel', Bendík, Bukovinský, Jakoby, Jordan, Spannerová, Majkut, Török, Fabini či Gibala.²¹

14 Archív VSM, šk. 51, č. 789/927.

15 Archív VSM, šk. 51a, č. 214/928

16 Archív VSM, šk. 51a, č. 214/928.

17 DUCHOŇ, J. *Východoslovenské múzeum...*, s. 29.

18 ELIÁŠ, Štefan. *Svojina. Východoslovenský kultúrny spolok 1945 – 1952 (1956). Inventár*. Košice: Štátny archív v Košiciach, 2004, s. 2-5.

19 HALAGA, Ondrej. Prínos Svojiny do slovenskej kultúry (1945 – 1950) 2. časť. In: *Historický zborník*, 2000, roč. 10, č. 2, s. 105.

20 Nové predsedníctvo VSK Svojina. In: *Svojina*, 1946/1947, roč. I, č. 3-4, s. 69.

21 Dr. Drabčín. K II. členskej výstave Spolku výtvarných umelcov Svojiny. In: *Svojina*, 1946/1947, roč. I, č. 5-6, s. 102-104.

Obr. 4: Július Nemčík: Osvienčim, 1944 (Zdroj: Zbierkový fond Východoslovenskej galérie v Košiciach).

Obr. 5: Jozef Majkut: Jazdecká hliadka na odpočinku, 1949 – 1953 (Zdroj: Zbierkový fond Východoslovenskej galérie v Košiciach).

V roku 1949 sa predsedom spolku Svojina stal predseda Jednotného národného výboru v Košiciach (JNV) Ján Ondík a správcom zostal O. Halaga. Po roku 1950 dochádza k úpadku spolku a v roku 1952 bol vydaný výmer o výmaze VKS Svojina zo spolkového katastru mesta Košice.²² Od roku 1950 tak prebralo úlohu výtvarného odboru Svojiny novovzniknuté Krajské stredisko Zväzu československých výtvarných umelcov, ktoré vyvíjalo organizačnú činnosť a v spolupráci so Slovenským fondom výtvarného umenia usporadúvalo výstavy na východnom Slovensku. Myšlienka založiť galériu tak z podnetu výtvarného odboru Svojiny znovu ožila po druhej svetovej vojne a v roku 1948 bol ustanovený Prípravný výbor Východoslovenskej galérie (VSG).²³

Členovia Prípravného výboru VSG boli menovaní Akčným výborom (AV) VKS Svojina (ten bol schválený Akčným výborom NF v Košiciach 12. marca 1948)²⁴ s účinnosťou od 1. apríla 1948. Samotný Prípravný výbor VSG bol vymenovaný na zasadnutí AV VKS Svojina 7. marca 1948. Jeho predsedom bol Tibor Lieskovský a členmi predseda literárneho odboru Pavol Horov, ďalej Dr. Štefan Butkovič, Dr. Jozef Pichonský, akad. maliar J. Nemčík a tajomníkom prof. O. Halaga.²⁵

4. apríla 1948 od 11. do 12.30 hod. v kaviarni Slávia v Košiciach zasadal Prípravný výbor VSG.²⁶ Jednohlasne bolo uznesené, že názov inštitúcie bude Východoslovenská galéria a orgánom, ktorý prevezme záštitu nad realizáciou vzniku galérie bude Prípravný výbor VSG pri VKS Svojina. Zriaďovateľom galérie mal byť podľa možnosti štát alebo mesto. Ak by štát alebo mesto odmietli prevziať správu VSG, mal ju zriadiť samotný spolok Svojina, aj keď samozrejme v skromnejších pomeroch. Ak by bol vlastníkom galérie štát, Svojina mala štátnej správe a kurátoriu galérie účinne napomáhať činnosťou podľa svojich stanov ako aj vytvorením Spoločnosti priateľov Východoslovenskej galérie, ktorej základom by bol doterajší Prípravný výbor. Pre styk s členstvom a kultúrnymi inštitúciami mal slúžiť vestník Východoslovenskej galérie. 5. apríla 1948 mali členovia predsedníctva so zástupcami múzea a mesta posúdiť možnosť umiestnenia galérie vo výstavných miestnostiach a ateliéri Katovej bašty²⁷ s prilahlou priestranou záhradou. Výstavné miestnosti v Katovej bašte boli síce podľa predsedu Prípravného výboru VSG, T. Lieskovského, verejnosti menej známe, pokladal to však za najvýhodnejšiu voľbu. Ako Lieskovský uviedol v správe zo zasadnutia: „Milý, tichý kút v strede mesta v prostredí, ktoré sa môže stať strediskom umelcov a umenia milovného obecnstva. Nie múzeum v obvyklom smysle s púhym katalogom, ale čarovné prostredie, kam sa ľudia vracajú nielen vzdelat' a počuť vždy pohotový, odborný výklad, ale kde si môžu aj odpočinúť. Pri výstavných miestnostiach je aj atelier, ktorý môže byť základom ku vzniku školy mladých umelcov.“²⁸ 10. – 12. apríla mali T. Lieskovský, O. Halaga a J. Pichonský navštíviť ústredné úrady a inštitúcie v Prahe a Bratislave za účelom jednanja o možnosti

22 ELIÁŠ, Š. *Svojina...*, s. 2-5.

23 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, s. 5.

24 Členmi AV VKS Svojina boli poslanec Národného zhromaždenia ČSR Oskar Jeleň, akad. maliar J. Nemčík, správca zbierok Svojiny Ján Tomašula, právny zástupca Svojiny Dr. J. Pichonský, Dr. J. Koščo, tajomník ľudobného odboru J. Remišovský. Správca Svojiny, prof. O. Halaga bol poverený funkciou tajomníka AV VKS Svojina. Predsedom AV VKS Svojina bol člen SNR a predseda Správnej komisie mesta Július Rác a podpredsedom tajomník KNV, T. Lieskovský. Spolková kronika. In: *Svojina*, 1948, roč. II, č. 3-5, s. 132.

25 Spolková kronika. In: *Svojina*, 1948, roč. II, č. 3-5, s. 132.

26 ŠA v Košiciach, f. Svojina, šk. 9, č. 24, č. j. 32.

27 ŠA v Košiciach, f. Svojina, šk. 9, č. 24, č. j. 32.

28 LIESKOVSKÝ, Tibor. Východoslovenská galéria. In: *Svojina*, 1948, roč. II, č. 3-5, s. 112-113.

zriadiť galériu pod kuratelou štátnej správy. Hneď po prvej schôdzi sa malo započat so zisťovaním inštitúcií a osôb, ktoré by deponovali galérii umelecké diela alebo by iným spôsobom napomohli vzniku zbierkového fondu. Taktiež sa hneď malo začať so združovaním priateľov galérie a členov prípravného výboru. Pred verejnosť mal výbor vystúpiť po ceste delegátov do Prahy a Bratislavy.²⁹ Čo sa týka deponátov, resp. darov do zbierky Východoslovenskej galérie, T. Lieskovský vo svojom referáte o tejto schôdzi počítal s podporou východoslovenských umelcov, ktorí prisľúbili deponovať v galérii svoje najvýznamnejšie diela, ako aj s podporou rôznych zberateľov či inštitúcií (mesto, verejná knižnica atď.) na území nielen Košíc, ale celého východného Slovenska. Prednášky, výstavy, publikácie z odboru výtvarného umenia, posedenia a rozhovory s umelcami, umelecké večierky, vestník, knižnica, poradňa pri nákupe umeleckých diel, pomoc pri plánovanej školskej estetickej výchove, sústavný rozbor otázok súvisiacich s výtvarným umením v dennej tlači, podiely členom, rozmnožovanie grafických prác, žrebovanie umeleckých diel, výstavy vo väčších obciach a pracovných strediskách, zberateľská činnosť a reštaurovanie diel, vydávanie ľudových publikácií o výtvarnom umení, to všetko mali byť podľa predsedu Prípravného výboru VSG prostriedky pre splnenie úloh vytýčených VKS Svojina v odbore „demokratizácie“ výtvarného umenia.³⁰

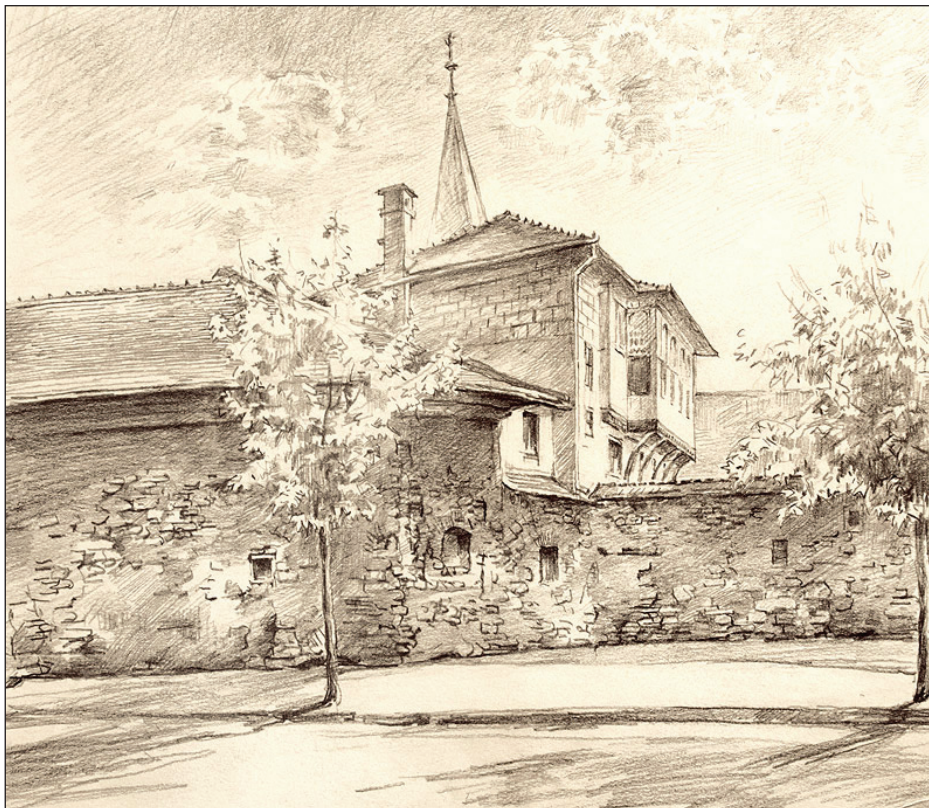
Pozitívne hodnotil činnosť spolku Svojina vo svojich spisoch bývalý riaditeľ a dlhoročný pracovník galérie E. Sabol. Veľmi vyzdvihoval ich snahu o založenie VSG. Tá sa mala starať o ďalšie zveladovanie a záchranu diel výtvarného umenia na východnom Slovensku, umožňovala by poznávanie umeleckej tvorby a ako taká by zastávala aj funkciu estetickej školskej výchovy pri vzdelávaní „pracujúceho ľudu“. Kladne hodnotil referát T. Lieskovského uverejneného v revue Svojina o práci Prípravného výboru VSG a samotnom založení galérie. Lieskovský v článku poukázal na význam založenia galérie a jej nevyhnutnosť obzvlášť vo vtedajších časoch hospodárskeho a sociálneho pozdvihnutia „pracujúceho človeka“. Sabolova pripomienka sa vzťahovala na Prípravný výborom vyhladenú Katovu baštu, ako budúce sídlo VSG. Ako negatíva uvádzal jej polohu (za Kalvínskym kostolom) mimo Hlavnej (vtedajšej Leninovej) ulice a fakt, že v tom čase tam malo Štátne Východoslovenské múzeum (Št. VSM) nainštalované archeologické a národopisné zbierky v troch výstavných miestnostiach. Podľa neho by táto budova ani v najmenšom nevyhovovala potrebám VSG. „*Neplnila by so zďarom požiadavky s poslaním galérie takého rázu súvisiace a nebola by ani dost' pre ňu reprezentatívnym a dôstojným domovom.*“ Miestnosti Katovej bašty boli podľa Sabola malé, nízke a celkovo nevhodné na inštalovanie obrazov, nehovoriac o tom, že nedisponujú ani potrebným osvetlením. Predpokladal rozsiahly zbierkový fond galérie a Katova bašta by teda kapacitne nestačila, resp. vystavená by mohla byť len malá časť toho, čo by bolo k dispozícii. V Katovej bašte umiestnené diela by tak nedokázali poskytnúť dostatočný a prehľadný obraz výtvarnej tvorby. Zároveň však Sabol poukazoval na skutočnosť, že Košice ako druhé najväčšie mesto v tej dobe vôbec nemali siene na príležitostné výstavy diel výtvarného umenia. Práve preto navrhoval uvažovať nad riešením, ktorý by oba tieto problémy zlikvidoval. Nakoľko si ale Povereníctvo školstva, vied a umení (PŠVU) vzalo do programu rozšírenie hlavnej budovy múzea prístavbou na západnej strane, navrhoval Sabol, aby aj suma určená na adaptáciu Katovej bašty bola využitá na ešte väčšie rozšírenie budovy múzea. Tak by sa pod jednou strechou

29 ŠA v Košiciach, f. Svojina, šk. 9, č. 24, č. j. 32.

30 LIESKOVSKÝ, T. *Východoslovenská galéria...*, s. 112-113.

s múzeom nachádzali aj výstavné siene VSG či prednášková sála. Dúfal teda, že Košice „dostanú taký kultúrny dom, aký si právom zaslúžia“.³¹

Obr. 6: Béla Sipos: Katova bašta s Rákocziho domom, 1954 – 1958 (Zdroj: Zbierkový fond Východoslovenskej galérie v Košiciach).

V rovnakej dobe bol na Zjazde národnej kultúry v apríli 1948 vytýčený program kultúrneho rozvoja, čo malo značný vplyv na slovenské múzejníctvo. Začala sa tak realizovať väčšia podpora už existujúcich múzeí, no rovnako došlo k zakladaniu ďalších. Medzi ne patrili aj špeciálne múzeá výtvarného umenia, teda galérie, ktorých poslanie bolo teritoriálne vymedzené. Medzi ich hlavné úlohy patril systematický výskum pamiatok umeleckej tvorby vo svojej oblasti, ich zber, ochrana, evidencia a výstavná či publikačná činnosť, čím mali dosiahnuť popularizáciu, resp. propagáciu umeleckého bohatstva minulosti i súčasnosti. Ústrednou inštitúciou pre slovenské výtvarné umenie sa koncom júla 1948 stala práve založená Slovenská národná galéria (SNG), ktorá si hneď vzala na starosť aj zriaďovanie krajských galérií, dopĺňujúcich a rozširujúcich

31 ŠA v Košiciach, f. Eugen Sabol – osobný fond, šk. 3, č. 31, s. 6.

jej činnosť. Postupne tak došlo k zakladaniu ďalších, regionálnych galérií. Prvou z nich bola práve Krajská galéria v Košiciach (krajská galéria).³²

Otázka zriadenia krajskej galérie bola prerokovaná na 31. schôdzi Krajského národného výboru v Košiciach (KNV) 16. augusta 1951. Školský referent Štefan Komora sa vtedy na schôdzi vyjadril, že absencia krajskej galérie je v košickom kraji citeľná. Po tom, čo sa Košice stali univerzitným mestom a po výstavbe veľkého hutného kombinátu aj „*priemyslovejším centrom Slovenska*“, je nutné pristúpiť aj k realizovaniu stavby pre krajskú galériu. Vzhľadom na iné úlohy, ktoré boli košickému kraju nariadené pri budovaní socializmu však nebude možné pristúpiť k realizácii stavby v roku 1952. Navrhoval preto umiestnenie galérie do Katovej bašty, ktorá mala podľa neho „*pekné, svetlé, suché a priestranné siene s potrebnými vedľajšími priestormi*“. Za jediné riešenie, ktorým možno galériu okamžite zriadiť a otvoriť, považoval premiestnenie depozitárov Št. VSM do hlavnej budovy múzea. Pre potreby galérie mal byť z fondov múzea vyčlenený všetok časopisecký a knižný materiál týkajúci sa výtvarného umenia, čím by galéria mohla s „*plnou zodpovednosťou prevziať na seba starostlivosť o cenné pamiatky výtvarného umenia v košickom kraji*“. V závere podotkol, že so zriadením krajskej galérie úzko súvisí aj zriadenie konzervátorskej a reštaurátorskej dielne, bez ktorej by normálny chod galérie nebol mysliteľný aj kvôli tomu, že v košickom kraji sa nachádza množstvo umeleckých diel, ktoré je nutné ošetriť a zachrániť. Podľa správy o krajskej galérii a o vykonaní potrebných prác na jej realizovanie nakoniec rada KNV uznesením č. 455/1951 zo dňa 16. augusta 1951 uložila školskému referentovi Š. Komorovi a pracovníkom IV. ref. KNV vykonať opatrenie na rýchle prevedenie adaptačných prác v Katovej bašte, aby galéria a konzervátorská dielňa bola ešte v jeseni toho roku nielen založená, ale aj otvorená. Súčasne sa mal Š. Komora postarať o pracovníkov potrebných pre galériu a reštaurátorskú dielňu, ako aj naplánovať projekt novostavby galérie s potrebnými výstavnými sieňami pre rôzne „*príležitostné*“ výstavy. Termín splnenia tejto úlohy bol stanovený na 30. november 1951.³³

Referát KNV pre školstvo, osvetu a telesnú výchovu (ŠOaTV) požiadal vedenie Št. VSM 3. decembra 1951 o vymalovanie priestorov určených pre krajskú galériu, ktorá mala byť slávnostne otvorená k výročiu narodenín generalissima Stalina, 21. decembra 1951.³⁴ 7. decembra 1951 žiadalo vedenie Št. VSM Družstvo maliarskych robotníkov o vymalovanie dvoch výstavných miestností a vestibulu na poschodí hlavnej budovy múzea. Spomínané dve miestnosti boli určené pre „*teraz*“ zriadenú krajskú galériu, ktorá mala byť otvorená pri príležitosti narodenín generalissima J. V. Stalina 21. decembra toho mesiaca.³⁵ Začiatkom novembra 1951 však došlo k celoslovenskej akcii – zberu výtvarných diel pre výstavu „*Slovenské výtvarné umenie XIX. storočia*“ v SNG. Nakoľko Št. VSM zapožičalo na túto výstavu viac ako 40 významných výtvarných diel, nebolo možné dodržať plánovaný termín otvorenia galérie 21. decembra a ako ďalší termín bol navrhnutý 28. február 1952³⁶ s čím rada KNV súhlasila uznesením č. 714/1951 na

32 GROŠKO, Imrich (Ed.). *Výstavy Východoslovenskej galérie 1952 – 1966*. Košice: Východoslovenská galéria v Košiciach, 1981, s. 7.

33 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Sekretariát predsedu a rada KNV, šk. F, č. 6, Zápisnice rady KNV, s. 518.

34 Archív VSM, šk. 120/1951c, č. 750/1951.

35 Archív VSM, šk. 120/1951c, č. 759/1951.

36 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, s. 5.

svojej 48. schôdzi 20. decembra 1951. Za dodržanie termínu bol zodpovedný pracovník Š. Komora.³⁷

7. decembra 1951 taktiež súhlasilo Povereníctvo školstva, vied a umení (PŠVU) so zriadením krajskej galérie, ktorú zriadi KNV v KE. Práve KNV mal po počiatkových investíciách prevziať aj celkovú starostlivosť o galériu po materiálnej i rozpočtovej stránke. Prevádzka galérie sa mala riadiť organizačným poriadkom, ktorý vydá KNV po schválení PŠVU. KNV malo PŠVU predložiť aj návrhy personálneho obsadenia. PŠVU však žiadalo, aby sa pri zriaďovaní galérie postupovalo tak, aby to nebolo na úkor Št. VSM. Na myslí malo hlavne zaberanie miestností v múzeu.³⁸ Kunsthistorik a dlhoročný kurátor galérie Imrich Groško udáva ako dátum vzniku krajskej galérie práve 7. december 1951, kedy mal byť vydaný výnos Povereníctva školstva, vied a umení o zriadení prvej regionálnej galérie s pôsobnosťou na území bývalého Košického kraja.³⁹

Na základe dostupných archívnych dokumentov vieme, že IV. referát KNV zvolal na 13. decembra 1951 poradu vo veci prerokovania otázky zriadenia a realizovania krajskej galérie. PŠVU zastupovali Ing. Milan Pacanovský za umelecké oddelenie a Dr. Alžbeta Güntherová (resp. Güntherová-Mayerová) za oddelenie ochrany pamiatok, IV. referát KNV reprezentoval J. Majkut, Št. VSM Dr. Jozef Fabini a E. Sabol a SNG jej vtedajší riaditeľ Dr. Karol Vaculík. Predmetom porady boli aktuálne otázky zriadenia, preskúmanie možnosti realizácie ako aj formálno-právne a odborné otázky súvisiace s návrhom zriadenia krajskej galérie. Po prehliadke budovy Št. VSM a jeho zbierkového fondu, ako aj po kritickom hodnotení možnosti a potreby zriadenia krajskej galérie, došli účastníci porady k záveru, že jej zriadenie je potrebné vzhľadom na „*kultúrne perspektívy, vyplývajúce zo vtedajšieho socialistického budovania kraja*“. Predpoklady pre vznik galérie považovali za optimálne, nakoľko vtedajší zbierkový fond Št. VSM pozostával z významných starších diel miestnych, resp. východoslovenských umelcov. Tieto diela tak mohli vytvoriť jadro zbierky starého umenia galérie. Ďalším dôležitým faktorom bola skutočnosť, že v meste pulzoval výtvarný život a aj na samotnom východe Slovenska bol značný počet výtvarníkov. Rátalo sa aj s tým, že umelecké pamiatky východoslovenského kraja, ktoré neboli príliš vystavované a teda neprístupné verejnosti, sú roztrúsené aj v ďalších múzeách a iných rôznych zbierkach. Sústreďením týchto diel a ich prehľadným nainštalovaním vo výstavných priestoroch sa malo umožniť aj „*zveladenie kultúrnej úrovni pracujúcich, takže s výstavbou hospodárskej bázy zároveň by sa budovala aj kultúrna nadstavba v sektore výtvarnej kultúry*“. Miestnosti na nainštalovanie „prvej etapy“ zbierky mali byť k dispozícii na prvom poschodí Št. VSM. Jednalo sa o dve veľké výstavné siene s horným osvetlením, ktoré už viac menej boli pripravené na inštalovanie expozície. Kancelárske a dielenské miestnosti mali byť na prízemí a získali by sa rozdelením jednej väčšej siene na dva priestory. Nakoľko väčšia časť umeleckých diel určených pre galériu bola v zanedbanom stave, bolo okamžite nutné prikročiť k ich reštaurovaniu a konzervovaniu (prípadne k oprave rámov) ešte pred ich nainštalovaním do výstavných priestorov. Aby mohla byť výstava otvorená, bolo potrebné čo najskôr sústrediť všetky diela určené pre krajskú galériu v Št. VSM a začať s opravami a konzervačnými prácami, ako aj s prípravami potrebného prerámovania diel. Pri výbere a určení diel pre krajskú galériu bola nutná úzka spolupráca so SNG ako vrcholnou ustanovizňou výtvarného umenia a účasť zástupcu PŠVU. Na porade bola

37 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Sekretariát predsedu a rada KNV, šk. H, č. 8, Zápisnice rady KNV, s. 405.

38 ŠA v Košiciach, f. Eugen Sabol – osobný fond, šk. 14, č. 45, s. 11.

39 GROŠKO, I. (Ed.). *Výstavy...*, s. 6.

prejednávaná aj osnova štatútu galérie. Prepracovaný štatút mal byť predložený KNV, ktorý mal jeho kópie zaslať na konečné schválenie PŠVU. Prítomnými bol preskúmaný aj návrh personálneho obsadenia krajskej galérie na rok 1952, ktorý by bol reálny a podľa vyhlásenia zástupcu PŠVU, Ing. Pacanovského mala byť spočiatku galéria v tomto zložení: jedna vedúca odborná sila, jedna špeciálna odborná sila (konzervátor) a jedna pomocná sila na plný úväzok.⁴⁰

28. decembra 1951 zaslal Referátu KNV pre ŠOaTV J. Majkut, vtedajší pracovník tohto referátu, žiadosť o uvoľnenie zo služobného zadelenia a jeho ustanovenie za vedúceho krajskej galérie. Svoju žiadosť odôvodňoval tým, že vtedajšie služobné zadelenie mu nedovoľovalo venovať sa výtvarnému umeniu vo východoslovenskom kraji. Rátal s tým, že v galérii sa bude naplno venovať výtvarnému umeniu, teda zberu výtvarných diel, ich opatrovaniu a sprístupňovaniu verejnosti. So svojimi úlohami bol oboznámený a ako píše: „Mám k nim vzťah a budem ich plniť s láskou. Predpoklady pre ideové vedenie Krajskej galérie, ako aj pre umeleckú a vedeckú úroveň mám, preto prosím, aby moja žiadosť bola kladne vybavená.“ V závere poznamenal, že prác spojených s otvorením prvej etapy krajskej galérie je veľa a je preto potrebné začať s nimi ihneď, aby otvorenie galérie bolo reprezentačné a stalo sa kultúrnou udalosťou nielen východoslovenského kraja, ale aj celoštátnou. 9. januára 1952 dostal J. Majkut odpoveď z KNV. Na základe jeho žiadosti a po predbežnom súhlase PŠVU v Bratislave ho preložili zo IV. referátu KNV v Košiciach do krajskej galérie s platnosťou od 1. apríla 1952. Súčasne bol poverený funkciou riaditeľa galérie.⁴¹

Od 10. januára 1952 sa malo na základe nariadenia referátu KNV pre ŠOaTV a zápisnice zo dňa 13. decembra 1951 vo veci zriadenia a otvorenia krajskej galérie prikrčiť k hrubému výberu diel pre galériu a od 14. januára ku konzervovaniu, príp. reštaurovaniu obrazov, ktoré budú vybrané do prvej inštalácie galérie. J. Majkutovi a Dr. J. Fabini, ktorí robili výber diel, sa kvôli tejto záležitosti malo vyjsť v ústrety, aby úlohy spojené s otvorením krajskej galérie dňa 28. februára 1952 mohli byť včas splnené. Súčasne malo byť E. Sabolovi umožnené zadovážiť pre galériu potrebný kancelársky materiál.⁴²

Od 10. januára 1952 bol taktiež Dr. J. Fabini, vtedajší konzervátor VSM, referátom KNV pre ŠOaTV poverený konzervátorskými a reštaurátorskými prácami na umeleckých dielach, ktoré boli vybraté pre prvú inštaláciu výstavy krajskej galérie pri príležitosti jej otvorenia 28. februára 1952. Po dobu vykonávania týchto prác ho mal vo vedení múzea od 14. januára 1952 zastúpiť Dr. Michal Markuš, vtedajší kustód VSM.⁴³ 11. januára 1952 bola na referáte KNV pre ŠOaTV riešená aj otázka kancelárie galérie v budove múzea. Kvôli tomu bolo bytové oddelenie JNV požiadané o trojizbový byt pre Dr. J. Fabiniho, ktorý býval toho času v hlavnej budove múzea. Zlikvidovaním tohto bytu sa v múzeu mali získať 3 miestnosti – jedna pre kustódov múzea, druhá pre kanceláriu krajskej galérie a tretia pre konzervátorskú a reštaurátorskú dielňu. Týmto spôsobom malo byť obe inštitúcie, ako múzeum, tak aj galéria spokojné a nebolo tak potrebné „prevádzať adaptácie v smysle zápisnice zo dňa 13. dec. 1951“.⁴⁴ 21. a 23. januára 1952 boli E. Sabol,

40 Archív VSM, šk. 120/1951c, č. 797/1951.

41 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry rady KNV 1949 – 1960 – doplnok, šk. 37, č. 26, č. j. i/3-428-51/1014, spis Jozef Majkut.

42 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. IV/2-364.3-1952/2-M.

43 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. IV/2-364-1952/12-M.

44 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. IV/2-354-1952/41-M.

Anna Girgošková a Štefan Sviatko referátom KNV pre ŠOaTV a VSM vyslaní na služobnú cestu do Jasova, kde mali vyzdvihnúť materiál vybraný pre krajskú galériu.⁴⁵ K inštalácii výstavy v múzeu boli koncom januára od Družstva maliarskych robotníkov na týždeň zapožičané aj tri kusy šesťmetrových rebríkov.⁴⁶ 20. februára 1952 bolo VSM referátom KNV pre ŠOaTV poverené uhradiť výdavky spojené s otvorením galérie zo svojho rozpočtu. Neskôr im mali byť tieto výdavky refundované.⁴⁷ 23. februára už krajská galéria potvrdzovala prevzatie 32 obrazov zaslaných SNG v Bratislave.

Po prípravách spojených so zriadením galérie ako aj s prípravou svojej prvej výstavy zahájila Krajská galéria v Košiciach svoju činnosť na štvrté výročie tzv. februárového víťazstva, 27. februára 1952 výstavou „Východoslovenskí maliari XIX. storočia“. Ako E. Sabol priznáva, impulzom k výberu takejto tematiky bola úspešná výstava SNG „Umenie 19. storočia na Slovensku“. Obe výstavy podľa neho splnili svoje poslanie nielen svojím rozsahom, ale aj úrovňou. Vystavením menej známych diel tak galéria prispela k doplneniu obrazu o minulosti výtvarného umenia na východnom Slovensku. Kvôli nedostatku výstavných priestorov však nemohol byť nainštalovaný všetok pripravený materiál, čím bolo znemožnené podanie čo najkomplexnejšieho prierezu umeleckej tvorby 19. storočia.⁴⁸

Na vernisáži výstavy (výstavná komisia J. Fabini, J. Majkut, J. Nemčík, Pavol Roško a K. Vaculík) 27. februára 1952 mal okrem riaditeľa galérie J. Majkuta prejav aj prednosta odboru umenia z PŠVU Dr. Miloš Tomčík. Ďalší z rečníkov, referent KNV pre ŠOaTV Š. Komora, ktorý túto výstavu aj zaštitil, sa vo svojom prejave okrem iného vyjadril, že vtedajšie umiestnenie krajskej galérie je provizórne a pre jej ďalší vývoj nevyhovujúce a bude sa usilovať, aby tak, ako stanovili v perspektívnom pláne, začali s realizáciou novostavby určenej pre galériu už v roku 1953. Podľa dobového periodika výstavu hneď v prvé dni navštívili stovky ľudí.⁴⁹

Obr. 7: Pohľad do prvej výstavy Krajskej galérie v Košiciach, 1952 (Zdroj: Dokumentačné centrum Východoslovenskej galérie v Košiciach).

45 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. 41/1952, 42/1952 a 43/1952.

46 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. 46/1952.

47 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. IV/2-364.3-1952/-R.

48 Po piatich rokoch existencie zbierkový fond Krajskej galérie v Košiciach disponoval takmer 1 500 umeleckými dielami. ŠA v Košiciach, f. Eugen Sabol – osobný fond, šk. 3, č. 31, s. 36.

49 Krajská galéria diel východoslovenských maliarov XIX. storočia v Košiciach. In: *Východoslovenská pravda*, 1952 (2. 3.), č. 53.

Výnosom KNV v KE zo dňa 23. marca 1952 bol Dr. J. Fabini od 1. apríla uvoľnený pre prácu v krajskej galérii. Vo vedení VSM Fabiniho zastúpil Dr. M. Markuš.⁵⁰

Podľa svojho štatútu z roku 1952 bola krajská galéria štátnou inštitúciou spravovanou KNV v Košiciach a jej hlavnou úlohou bolo zbierať, ochraňovať a sprístupňovať výtvarné diela, pôvodom z oblasti Košického kraja, alebo vzťahujúce sa na túto oblasť, tým vychovávať vkus a chápanie výtvarného umenia v čo najširšej vrstve obyvateľstva a tak prispieť k zvýšeniu jeho kultúrnej úrovne.⁵¹

5. mája 1952 bola referátu KNV pre ŠOaTV doručená od krajskej galérie žiadosť so súhlasom o vymenovanie nákupnej komisie galérie. Nákupná komisia (menovaná na dva roky) bola päťčlenná a pozostávala z predsedu, ktorým bol riaditeľ galérie, z dvoch zástupcov Krajského strediska Zväzu československých výtvarných umelcov (KS ZČSVU) a napokon zo zástupcu SNG a KNV. J. Majkut, vtedajší riaditeľ krajskej galérie, navrhoval do komisie J. Nemčíka a Jozefa Bendíka ako zástupcov KS ZČSVU, Dr. K. Vaculíka, vtedajšieho riaditeľa SNG a za zástupcu KNV referenta pre vedu a umenie. Referát KNV pre ŠOaTV s týmito návrhmi súhlasil.⁵²

Nakoľko galéria nedisponovala vlastnou budovou, v prvom roku existencie zápasila s nedostatočným počtom výstavných miestností, ktoré užívala na prvom poschodí v hlavnej budove Št. VSM. V správe o činnosti Št. VSM za rok 1952 sa môžeme dočítať, že prítomnosťou krajskej galérie vo svojej budove malo značne obmedzené vlastné výstavné i kancelárske priestory. Navyše sa do služieb galérie dal aj riaditeľ múzea Dr. J. Fabini. Celkovo hodnotila správa múzea rozdelenie úloh do budúcnosti medzi ním a galériou ako dokonale premyslené. Zaujímavá bola odpoveď KNV na túto správu, ktorú síce hodnotili pozitívne, no pokladali za nezodpovednú tú časť správy, v ktorej sa písalo, akoby vytvorenie krajskej galérie v budove múzea zapríčinilo nepriame zatlačovanie záujmov múzea do pozadia. Pohľad KNV bol totiž taký, že to bola práve galéria, ktorá počas svojho pôsobenia v budove Št. VSM pomohla spropagovať jeho činnosť, hoc aj nepriamo.⁵³ Nedostatok svojho „životného priestoru“, výstavného i prevádzkového, citlivo vnímali aj pracovníci krajskej galérie. Kancelária riaditeľa absolútne nevyhovovala, nakoľko sa jednalo o provizórnu, na polovicu rozdelenú výstavnú miestnosť, ktorá sa v zime nedala vykúriť a v letnom období bola preplnená materiálom natolko, že bol využitý len minimálny priestor. Pracovné podmienky pre riaditeľa galérie tak boli neuspokojivé. Nakoľko boli zbierkové predmety galérie uložené v depozite Št. VSM, neboli k dispozícii podľa potreby galérie a nemohli sa tak spracovávať pre odborný katalóg ani náležite triediť a ošetrovať. Samotná galéria nedokázala splniť všetky úlohy, ktoré si predsavzala aj kvôli tomu, že v jej miestnostiach bola núdzovo umiestnená časť riaditeľstva Trate družby, čo obmedzovalo činnosť jej pracovníkov.⁵⁴

Ako sa však dozvedáme z plánu činnosti krajskej galérie na rok 1953, galéria najmä vďaka podpore predsedu KNV Michala Chudíka a pracovníkov IV. referátu KNV, ako aj Krajskej rezervačnej komisie, získala na konci III. štvrtroka do užívania celé I. poschodie bývalého Dessewffyho paláca na Leninovej ul. č. 78⁵⁵ (dnes tam sídli kníhkupectvo Panta Rhei, na rozhraní Hlavnej a Poštovej ulice) so siedmimi výstavnými a potrebnými-

50 Archív VSM, šk. 121/1952a, č. 201/1952.

51 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, s. 1.

52 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, č. j. 60/1952, s. 2.

53 ŠA v Košiciach, f. Sekretariát predsedu a rada KNV Košického kraja 1949 – 1960, šk. 28, č. 809.

54 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, č. j. 51/1953, s. 4.

55 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, č. j. 32/1953, s. 3.

mi prevádzkovými i depozitárnymi miestnosťami.⁵⁶ JNV v Košiciach vyhovel žiadosti krajskej galérie o pridelenie miestností, kde dovtedy sídlil národný podnik Hukostav, už 26. júna 1952.⁵⁷ Na základe porady konanej dňa 5. januára 1953 na VIII. ref. KNV bol galérii v rámci akcií pamiatkovej údržby oficiálne pridelený objekt bývalého Dessewffyho paláca na vtedajšej Leninovej ul. č. 78, kde sa malo v I. štvrtroku 1953 pokračovať na adaptačných prácach I. etapy započatých v IV. štvrtroku 1952 na základe dodaných projektov Stavoprojektu Košice. Predbežná kvóta pre I. štvrtrok bola určená na 1 milión Kčs.⁵⁸ Po realizácii provizórnych adaptačných prác na poschodí predného traktu budovy došlo k nastahovaniu do budovy v polovici januára 1953.⁵⁹ Samotná galéria bola v nových priestoroch sprístupnená 25. januára 1953.⁶⁰

Obr. 8: Sídlo Krajskej galérie v Košiciach od roku 1953 (bývalý Dessewffyho palác), 60. roky (Zdroj: Dokumentačné centrum Východoslovenskej galérie v Košiciach).

56 GROŠKO, I. (Ed.). *Výstavy...*, s. 7.

57 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, č. j. 32/1953, s. 3.

58 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, s. 5 – Leninova-Dessewffyho palác – Kr. galéria.

59 ŠA v Košiciach, f. Eugen Sabol – osobný fond, šk. 3, č. 31, s. 36.

60 GROŠKO, I. (Ed.). *Výstavy...*, s. 7.

Krajskej galérii v Košiciach pridelené horné miestnosti bývalého Dessewffyho paláca na Leninovej ulici boli účelovo adaptované z prostriedkov pamiatkovej údržby – nakoľko budova bola pamiatka II. kategórie. Význam galérie bol neoceniteľný, keďže popularizovala a sprístupňovala výtvarné hodnoty minulosti a súčasnosti širokým vrstvám obyvateľstva. Ak mala plniť svoje poslanie dokonale, bolo nutné, aby jej boli pridelené aj ostatné miestnosti Dessewffyho paláca na prízemí, kde by sa zriadili stále výstavné priestory pre všetky druhy výstav, ktoré v Košiciach absentujú. V zadnej časti budovy mali byť ateliéry galérie a miestnosti pre Krajské stredisko Zväzu československých výtvarných umelcov, čím sa z budovy mal stať tzv. „Dom umenia“.⁶¹

Samotná krajská galéria čelila spočiatku mnohým problémom. Tým hlavným bolo to, že nebola zaradená do finančného rozpočtu KNV a teda nemala vlastné prostriedky na fungovanie, čo však bolo v priebehu roka 1952 doriešené a galéria mohla rozvinúť svoju výstavnú činnosť. V roku 1952 sa jej podarilo zaobstarať potrebných pracovníkov; nadviazať styky so SNG, múzeami a slovenskou sekciou Zväzu československých výtvarných umelcov; vykonať hrubé roztriedenie a výber výtvarných diel zo zbierok Št. VSM; realizovať nákup diel zo súkromných zbierok (v hodnote 311 000 Kčs) schválených nákupnou komisiou; vykonať výber, súpis a katalogizovanie obrazov sústredených zo zrušeného kláštora v Jasove; zozbierať, ošetriť, pripraviť materiál a uskutočniť výstavy „Východoslovenskí maliari XIX. storočia“, „Kresby Ľudovíta Čordáka a Jozefa Hanulu“, „III. krajská výstava obrazov a plastík“. V roku 1952 bolo do zbierky krajskej galérie zapísaných celkovo 204 umeleckých diel, z toho 38 darov a 166 depozitov. Pre príručnú knižnicu bolo zakúpených 80 titulov o výtvarnom umení. Výstavy navštívilo 5 653 platiacich osôb, 596 osôb s voľným vstupným a 6 938 osôb v skupinových návštevách. Celkovo teda 13 187 osôb.⁶²

Obr. 9: Gyula Benczúr: Zátišie s lebkou a knihou, 1860 (Zdroj: Zbierkový fond Východoslovenskej galérie v Košiciach).

Obr. 10: Ľudovít Csordák: Les s ovcami, 1900 – 1910 (Zdroj: Zbierkový fond Východoslovenskej galérie v Košiciach).

61 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, s. 5.

62 ŠA v Košiciach, f. KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry, šk. 80, č. 89, č. j. 51/1953, s. 4.

Bohatá umelecká minulosť Košíc ako metropoly východnej časti Slovenska, tradícia zberateľstva umeleckohistorických pamiatok, či čulý umelecký život v prvých rokoch po vzniku prvej ČSR, boli činitele, ktoré predurčili Košice na to, aby sa stali sídlom prvej galérie s regionálnym pôsobením (resp. prvej krajskej galérie) na Slovensku. Po úspešnej výstavnej činnosti VSM v medzivojnovom období, prerušenej druhou svetovou vojnou, sa prakticky hneď po roku 1945 začali ozývať hlasy po založení galérie nielen zo strany umelcov organizovaných vo výtvarnom odbore Východoslovenského kultúrneho spolku Svojina, ale aj verejnosti. Závažným faktorom bol predovšetkým hodnotný zbierkový fond vtedajšieho Št. VSM, z ktorého boli vyčlenené zbierky pre krajskú galériu. Najmä vďaka tomu mohla oficiálne začať svoju činnosť už o dva mesiace po založení. Podporu našla aj v SNG v Bratislave, ktorá krajskej galérii neraz pomohla prekonať počiatkové ťažkosti rôzneho druhu. Bohatá tradícia galerijnej práce v Košiciach, ktorá siaha do poslednej štvrtiny 19. storočia a naplno sa rozvinula v prvej polovici 20. storočia tak determinovala vznik tejto najstaršej galérie regionálneho charakteru na našom území.

Obr. 11: Súčasnú sídlo Východoslovenskej galérie (bývalý Župný dom, resp. Dom Košického vládného programu; Zdroj: www.vsg.sk).

ZOZNAM ARCHÍVNYCH FONDŮV A PRAMEŇOV

Archív Východoslovenského múzea v Košiciach

Štátny archív v Košiciach, fond Eugen Sabol – osobný fond

Štátny archív v Košiciach, fond KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry 1949 – 1960

Štátny archív v Košiciach, fond KNV v Košiciach – Odbor školstva a kultúry rady KNV 1949 – 1960 – doplnok

Štátny archív v Košiciach, fond KNV v Košiciach – Sekretariát predsedu a rada KNV 1949 – 1960

Štátny archív v Košiciach, fond Sekretariát predsedu a rada KNV Košického kraja 1949 – 1960

Štátny archív v Košiciach, fond Svojina

Slovenský východ 1919, 1923

Kassai Munkás 1920

Svojina 1946 /1947, 1948

Východoslovenská pravda 1952

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

A „*Szlovenszkói képzőművészet 1938*”. Košice : Východoslovenské múzeum v Košiciach, 1938, 16 s.

DUCHONĚ, Jozef. *Východoslovenské múzeum v Košiciach : Sprievodca jubilejnou výstavou a dejinami múzea*. Košice : Východoslovenské múzeum, 2002, 62 s.

ELIÁŠ, Štefan. *Svojina. Východoslovenský kultúrny spolok 1945 – 1952 (1956). Inventár*. Košice : Štátny archív v Košiciach, 2004, 35 s.

GROŠKO, Imrich (Ed.). *Výstavy Východoslovenskej galérie 1952 – 1966*. Košice : Východoslovenská galéria v Košiciach, 1981, 226 s.

HALAGA, Ondrej. Prínos Svojiny do slovenskej kultúry (1945 – 1950) 2. časť. In: *Historický zborník*, 2000, roč. 10, č. 2, s. 98-124.

ROUSOVÁ, Hana. *František Foltýn 1891 – 1976 : Košice – Paríž – Brno*. Praha : Arbor vitae, 2007, 243 s.

VESELSKÁ, Magda. *Muž, který si nedal pokoj : Příběh Josefa Poláka (1886 – 1945)*. Praha : Židovské múzeum v Praze, 2005, 119 s.